

Kotarski, Edmund

Rektorzy i profesorowie Gimnazjum Gdańskiego w XVII w.

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 38/3, 3-34

1993

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Edmund Kotarski
(Gdańsk)

Rektorzy i profesorowie Gimnazjum Gdańskiego w XVII wieku Rodowód — wykształcenie — kariera

I. Gimnazjum Gdańskie

Uczeni, mieszkający w grodzie nad Mołtawą, skupiali się przede wszystkim wokół Gimnazjum Gdańskiego, które początkami swymi sięgało połowy XVI w. Wówczas to — dokładnie w dniu 13 czerwca 1558 r. — otwarto w pofranciszkańskim budynku ewangelicką, łacińską średnią szkołę, zwaną partykularzem (studium particulare). Pierwszym rektorem był Jan Hoppe (1510-1565), doświadczony pedagog, wcześniej profesor retoryki Uniwersytetu Królewieckiego, który przystąpił energicznie do organizacji szkoły, przygotował jej program — z teologią luterańską, łaciną, z czasem także greką. Nowy program opracował jeden z jego następców, Andrzej Franckenberger (1536-1590), w przyszłości profesor retoryki uniwersytetu w Wittenberdze. Za jego czasów uczelnia otrzymała nazwę *Gimnasium Dantiscanum* (w późniejszych latach, od ok. 1643 r., znana była pod nazwą *Gimnasium Academicum sive Illustre*, niekiedy także: *Ateneum Gdańskie*).

Lata rozkwitu przeżywało Gimnazjum za rektoratu Jakuba Fabriciusa, rektoratu półwiekowego¹, bo trwającego od 1580 do 1629 r. W miejsce dotychczasowych czterech klas wprowadzono sześć, z których najwyższe

---

¹ B. Nadolski: *Memoriał rektora Gimnazjum Gdańskiego Jakuba Fabriciusa z r. 1628*, w: *Gdańskie Gimnazjum Akademickie. Księga pamiątkowa dla uczczenia czterechsetnej rocznicy założenia Gimnazjum Gdańskiego 1558-1958*, Gdynia 1959, s. 243-276.

— prima i secunda — osiągały poziom uniwersytecki. W niższych klasach uczyli nauczyciele zwani collegae, w klasach zaś akademickich profesorowie, wśród których było wielu znakomitych teologów, filozofów, filologów, historyków, prawników, matematyków, medyków. Dzięki temu poziom nauczania, zwłaszcza w klasach najwyższych (classes supremae) był wyjątkowo wysoki. Wykładano w nich — w ciągu trzech, czterech lat — teologię i filozofię, retorykę i poetykę, fizykę (tj. filozofię przyrody) i medycynę, prawo i historię, matematykę; uczono języków orientalnych. Od roku 1589 istniał tu także lektorat języka polskiego. Językiem wykładowym była, oczywiście, łacina.

Profesorowie skupiali się w siedmiu katedrach: teologii, prawa i historii, fizyki i medycyny, filozofii, retoryki i poetyki, języka greckiego i orientalistyki oraz matematyki. Profesorami teologii, prawa i historii oraz fizyki i medycyny byli z reguły doktorzy, pozostali profesorowie byli magistrami, wszakże nie bez wyjątków (in plus: z doktoratem; in minus: bez magisterium).

Uczelnia miała charakter humanistyczny, pielęgnowała w szczególności studia teologiczne, filozoficzne i filologiczne, utrzymywała znajomość zasad retoryki i poetyki, uczyła podstaw medycyny i prawa. Pełniła rolę wyższej uczelni, i to protestanckiej, jakkolwiek wśród jej uczniów byli także synowie z rodzin kalwińskich i katolickich. Nie nadawała tytułów, wszelako przygotowywała do studiów uniwersyteckich (absolwentów dwóch klas akademickich przyjmowano na trzeci rok). Co więcej: wśród uczniów klasy pierwszej zdarzali się studenci uniwersytetów, zainteresowani wysłuchaniem wykładów niektórych gdańskich uczonych. Przede wszystkim jednak Gimnazjum nastawione było na kształcenie przyszłych studentów, kandydatów na uczonych, nauczycieli, prawników, kaznodziejów. Absolwenci klasy pierwszej, którzy studiów uniwersyteckich nie podejmowali, poprzestawali na przyjmowaniu niższych stanowisk w hierarchii miejskiej, szkolnej czy kościelnej.

II. Rodowód

O poziomie gimnazjum stanowili przede wszystkim profesorowie. Kim byli? Gdańszczanami, od pokoleń z miastem związanymi? Przybyszami — z różnych stron Europy? Jaka była kondycja społeczna rodzin, z których się wywodzili?

Zacznijmy od rektorów. Jednego z nich już wymieniliśmy. Jakub Fabricius — o nim tu mowa — kierował Gimnazjum na przełomie XVI i

XVII w., aż do 1629 r. Jego następcami w ciągu XVII stulecia byli: Jan Botsack w latach 1631-1643, Abraham Calovius w latach 1643-1650, Jan Maukisch w latach 1651-1669, Idzi Strauch w latach 1670-1682, Samuel Schelwig w latach 1685-1715².

Spróbujmy odpowiedzieć na pytanie o ich rodowód. Niestety, o wielu spośród wymienionych posiadamy informacje tylko cząstkowe, które nas do odpowiedzi zaledwie zbliżą. Wszelako — świadomi niedostatków informacji — spróbujmy na to pytanie odpowiedzieć.

Jakub Fabricius (Schmiedt) urodził się w 1551 r. w Gdańsku jako syn rajcy Arenta Schmiedta³. Wśród siedemnastowiecznych rektorów był jedynym rodowitym gdańszczaninem. Jego następca, Jan Botsack, był już przybyszem; urodził się (11 czerwca 1600) w dalekiej Westfalii, w miejscowości Herford⁴. Kolejny rektor, Abraham Caloviuss (Kalau), pochodził z Morağa, gdzie urodził się 16 kwietnia 1612 r.⁵. Przybyszem był również Jan Maukisch, urodzony (14 sierpnia 1617 r.) w Freiburgu, miasteczku górniczym w Saksonii⁶. Jego następca — Idzi Strauch — urodził się (21 lutego 1632 r.) w Wittenberdze⁷. Miejscem urodzenia (8 marca 1643 r.) ostatniego w XVII w. rektora — Samuela Schelwiga⁸ — było Leszno.

2 T.Hirsch: *Geschichte des Academischen Gimnasium in Danzing*, Danzing 1837. s. 62.

3 *Altpreussische Biographie*, [Bd. I], Königsberg 1936, s. 173.

4 K.Omuth: *Christlicher Leich-Sermon bey [...] Leich-Begängnis [...] des [...] Hn. Johannis Botsacci [...]*, Dantzig (1674). Egz. Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk (dalej: BG PAN), sygn. Oe 107. 8° adl. 20a. Na s. 62-85 biografia. Por. też *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. III, Leipzig 1876, s. 200-201; *Altpreussische Biographie*, op. cit., s. 74.

5 J.F.Mayer: *Der biss in seinen Todt Gottfürchtende Abraham [...] Herr D. Abraham Calovius [...]*, Wittenberg 1687. Egz. BG PAN, sygn. Oe 100. 2° adl. 1. — Na k. A_{1r}-E_{2r} biografia. Por. też *Allgemeine Deutsche Biographie*, op. cit., s. 712-715; *Altpreussische Biographie*, op. cit., s. 98.

6 J.Heinius: *Todes- und Lebens-Gedancken des Heil. Apostels Pauli [...] bey [...] Leich-Begängnis des [...] Herrn Johannis Maukischii [...] erläutert von [...]*. Dantzig 1670. Egz. BG PAN, sygn. Oe 107. 8° adl. 17a. Na s. 51-76 biografia. — Por. też *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. XX, Leipzig 1884, s. 689; *Altpreussische Biographie*, Bd. II, Mahrburg/Lahn 1967, s. 427; biogram, oprac. przez B.Nadolskiego, w *Polskim słowniku biograficznym* (t. XX, Wrocław 1975, s. 260-261).

7 M.Engel: *Eine zu guter letzt hinterlassene Unterweisung welche bey [...] Leichbegängnis des [...] Herrn Aegidii Strauchii [...] einfältig vorgestellt hat [...]*, Dantzig 1683. Egz. BG PAN, sygn. Oe 99. 2° adl. 19 i Oe 126. 2° adl. 15. — Na s. 23-33 autobiografia. — Por. też *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. XXXVI, Leipzig 1893, s. 525-527; *Altpreussische Biographie*, Bd. II, op. cit., s. 707-708.

8 J.Weickhmann: *Eines rechtschaffenen Theologi Gnug und Alles ward zu*

Wymowna to geografia. Rektorzy wywodzili się z obszarów czy ośrodków związanych z protestantyzmem, wśród których nie zabrakło nawet Wittenbergi. Schelwig, jedyny rektor pochodzący z terenu Korony, urodził się w Lesznie, znaczącym ośrodku polskiej reformacji.

W tym kontekście godne uwagi są również tradycje rodzinne. Warto zastanowić się nad pozycją społeczną przodków, zawodami przez nich wykonywanymi, nad — inaczej mówiąc — uwarunkowaniami rodzinnymi. Interesować nas tu będą i te pytania: Czy i w jakim stopniu tradycje rodzinne mogły decydować o wyborze drogi życiowej, o karierze? Czy można mówić — choćby w kilku wypadkach — o kształtowaniu się dynastii uczonych, duchownych? Wypadnie też zastanowić się nad rolą związków małżeńskich w tym procesie.

Botsack był synem obywatela Herfordu, Bertolda, i wnukiem burmistrza tej miejscowości, Jana Botsacka. Matka, Elżbieta Nagel, była pochodzenia szlacheckiego. Przyszły rektor ożenił się z Sabina, córką Ernesta Hettenbacha, doktora medycyny, profesora tegoż uniwersytetu w Wittenberdze, wdową po Wolfgangu Frantzu, doktorze teologii, profesorze uniwersytetu i pastorze. Jego drugą żoną była (od 1644) Adelgunda (zm. 1659), córka Jana Jakuba Cramera, pastora w kościele Św. Jana w Gdańsku.

Calovius był synem urzędnika, Piotra Calova (Kalaua), pozostającego w służbie trzech elektorów brandenburskich: Joachima Fryderyka, Jana Zygmunta i Jerzego Wilhelma⁹. Matka Katarzyna, była córką burmistrza Morąga, Jerzego Daniela Spiessa.

Maukisch był synem kaznodziei luterańskiego. Ojciec, Izrael, *poeta laureatus caesareus*, nauczał w dwóch kościołach Freibergu: Św. Jana i Św. Bartłomieja. Matka, Maria, była córką Jakuba Settlera, pastora w kościele Św. Mikołaja w tym samym miasteczku. Żona przyszłego rektora, Maria Elżbieta (1632-1670)¹⁰, z którą ożenił się w 1651 r. jeszcze podczas

Christ-schuldigen Andencken des [...] Hn Samuel Schelwigs [...]. Danzig (1715). Egz. BG PAN, sygn. Oe 98. 2° adl. 13 i Oe 128. 2° adl. 13. Na s. 27-40 autobiografia. — Por. *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. XXXI, Leipzig 1890, s. 30-36; *Altpreussische Biographie*, Bd. II, op. cit., s. 603.

9 Śladem ojca poszedł jego drugi syn, Fabian (1610-1678), który pozostawał wiele lat w służbie elektora Fryderyka Wilhelma (zw. Wielkim Elektorem). Z jego strony doczekał się nobilitacji i występował odtąd pod nazwiskiem Kalau vom Hofe.

10 J.Heinius, *Gülden Kleinloth von vier Edlen Perlen* [...] bey [...] Leich Begängniß der [...] Frauen Maria-Elisabeth, des [...] Herrn Johannis Maukischii [...] hinterbliebener Wittiben, zusammen gefüget und offentlich gezeiget von [...], Dantzig [1670]. Egz. BG PAN, sygn. Oe 107. 8° adl. 18. — Na s. 36-54 biografia zmarłej.

pobytu we Wrocławiu, a więc przed przybyciem do Gdańska, była córką tamtejszego pastora. Można tu już mówić o dynastii duchownych protestanckich, ojciec bowiem Marii Elżbiety, Ananiasz Weber, doktor teologii, był pastorem w kościele Św. Elżbiety we Wrocławiu oraz asesorem konsystorza, gdzie z kolei ojciec, Jan, był również duchownym, ożenionym z Gertrudą, córką Ananiasza Colera, pastora działającego na terenie Turynгии. Dziadek Marii Elżbiety — ze strony matki — Kornel Becker, doktor Pisma św., był pastorem i profesorem uniwersytetu w Lipsku, znanym tłumaczem *Psalmów*. To już prawdziwa dynastia!

Ojciec Straucha, Jan, *iuris consultus*, był asesorem sądu dworskiego i duchownego, z czasem został profesorem uniwersytetu w Wittenberdze. Jego natomiast ojciec był kupcem przybyłym do Niemiec z Niderlandów, matka zaś, Gertruda, była córką Ambrożego Huhna, duchownego w Bawarii, którego na urząd kaznodziejski wprowadził w 1544 r. sam Luter.

Ojciec Schelwiga był pastorem na Śląsku. Dziadek ze strony ojca, Jan, był prawnikiem, notariuszem, znającym dobrze łacinę i grekę (w obu językach prowadził korespondencje); jego żona, Anna, była córką Jana Gerharda, pastora. Dziadek ze strony matki, Jan Heermann (1585-1647), był pastorem, autorem pism religijnych i pieśni śpiewanych w wielu gminach protestanckich¹¹. Zmarł w Lesznie. I w tym wypadku można mówić o dynastii. Dodajmy jeszcze, że jeden z synów Jana Heermann, Jan, był również duchownym, między innymi w Legnicy (gdzie 1660 zmarł)¹². Wreszcie: syn Samuela Schelwiga, Bogumił (1683-1727), był — jak ojciec — profesorem Gimnazjum Gdańskiego (od 1710). Jako profesor logiki, metafizyki i filozofii praktycznej (*philosophiae practicae*) pełnił jednocześnie obowiązki bibliotekarza¹³.

Co krok natykamy się na ślady podobnych dynastii. Oto przyszły rektor Gimnazjum Gdańskiego, Samuel Schelwig, ożenił się w roku 1670 z

11 Por. J.Herrmann, *Sontags- und Fest-evangelia*, Leipzig 1636; tenże, *Geistliche Lieder*, herausgegeben von Ph. Wackernagel, Stuttgart 1856. Wackernagel we wstępie (s. LXXVI) napisał: „Schlesiens Ehre ist nicht M. Opitz, sondern Johann Heermann”. Dodać należy, że niektóre pieśni Heermann (np. O Gott, du frommer Gott; Herzliebster Jesu, was hast du verbrochen) figurują do dziś w kancjonałach i są śpiewane.

12 Drugi syn, Efraim, był nauczycielem, konrektorem w Głogowie, następnierektorem, między innymi w Legnicy (gdzie zmarł 1689).

13 Por. program uroczystości pogrzebowej. Egz. BG PAN, sygn. Ma 3985 . 8° adl. 184.

Anną Reginą (1654-1685)¹⁴, córką Szymona Weissa (1623-1688)¹⁵, który po studiach teologicznych w Lipsku i Wittenberdze został diakonem w Lesznie, gdzie w 1653 r. ożenił się z Reginą, córką tamtejszego pastora Jana Holfelda (1601-1652). Następnie po pożarze Leszna — osiadł w Toruniu, został pastorem w kościele NMP i nauczycielem gimnazjum. Znany był ze swych publikacji, głównie kazań¹⁶. Funkcje po nim przejął jego syn, Gotfryd (1660-1714)¹⁷.

Nie ulega wątpliwości: rektorzy — z wyjątkiem Fabriciusa — byli przybyszami. Jeden pochodził z Leszna, jeden z Morağa, położonego w granicach Prus Książęcych, stanowiących ważne ogniwo w dziejach reformacji, pozostali przybyli z odległych stron — z Westfalii, z Saksonii. Wywodzili się z rodzin duchownych protestanckich, rzadziej urzędniczych i kupieckich. Byli — w każdym razie niektórzy — potomkami zasłużonych postaci środowiska protestanckiego, niekiedy rajców i burmistrzów, obracali się w kręgu osób wykształconych, nierzadko po studiach teologicznych, znanych uczonych i kaznodziejów. Z podobnych kręgów wybierali żony, często córki pastorów.

Przyjąć można, że tradycje rodzinne miały decydujący wpływ na wybór kierunku studiów, wyznaczały też całą drogę życiową przyszłych rektorów. Nie zdarzyło się, by rektorzy nie mogli w swoich biografiach zapisać nazwisk duchownych protestanckich, należących do grona ich krewnych czy powinowatych. Jest rzeczą wysoce prawdopodobną, iż właśnie pod ich wpływem zdecydowali się na wybór tej, a nie innej drogi życiowej.

Przejdźmy do profesorów. Było ich wielu; tu zajmiemy się tylko tymi z nich, o których rodowodzie i studiach potrafimy cokolwiek powiedzieć.

Niektórzy byli gdańszczanami, i to — w kilku wypadkach — nie w pierwszym pokoleniu. Przypomnijmy tu Joachima Oelhafa (1570-1630), Bartłomieja Keckermanna (1572-1609), Adriana Pauliego mł. (1583-1622), jego brata, Jerzego (1586-1650), Piotra Lossiusa (1588-1639), Piotra Oelhafa (1599-1654), bratanka Joachima, Enocha Hutzinga (1600-

14 A.Barth, Das beste Theil der rechtschaffenen Christen aus der Epist. an die Römer [...] bey [...] Beerdigung der [...] Frauen Annae Reginae gebohrner Weissin, des [...] Hn. Samuelis Schelguigii [...] Ehegenossin [...] ausgeführt [...] von [...], Dantzig (1686). Egz. BG PAN, sygn. Oe 113. 8° adl. 35. Na s. 30-44 biografia.

15 R.Heuer, Der Thorner Pfarrer Simon Weiss, „Mitteilungen Copperschmiedvereins Wissenschaft zu Thorn” 35, 1927.

16 Kilka kazań w klocko BG PAN, sygn. Qb 10071. 8°. Tu między innymi (adl. 29) kazanie wygłoszone na pogrzebie Jana Holfelda, opublikowane w Lesznie.

17 Drugi syn Szymona Weissa, Szymon (1671-1738), został rajcą i burmistrzem.

1678), Jana Mochingera (1603-1652, pseud. Nehanius Reginhomus), Henryka Nicolaia (1605-1660), Krystiana Rosteuschera (1620-1681), jego starszego brata Wolfganga (ok. 1614-1690) i syna Jana Krzysztofa (ok. 1655-1707), z zastrzeżeniem (o którym dalej) także Fryderyka Büthnera (1622-1701), a ponadto Michała Falcka (1622-1676), Jerzego Neufelda (1627-1673), Krzysztofa Behra (1642-1704), Ernesta Gotfryda Heysego (1657-1692), Jana Bogumiła Möllera (1670-1698).

Pierwszy z nich — Oelhaf — urodził się 12 grudnia 1570 r. jako syn Joachima¹⁸, o którego pochodzeniu i kondycji społecznej nic powiedzieć nie potrafimy. Prawdopodobnie wywodził się z rodziny mieszczańskiej. Jego pierwsza żona, Anna, była córką ławnika gdańskiego, Mikołaja Haveradta, druga, również Anna, była córką malborskiego rajcy, Jana Trunca.

Keckermann urodził się (1572) w mieście nad Motławą jako syn Jerzego rodem ze Starogardu, zrazu konrektora Szkoły Mariackiej w Gdańsku, później kupca. Brat ojca, Joachim, był pastorem w kościele Św. Jana. Przeniósłszy się do Palatynatu nad Renem spotkał się z bratankiem, gdy ten wybrał się tam na studia¹⁹.

Ojcem braci, Adriana i Jerzego, był Adrian Pauli (1548-1611)²⁰. Urodzony w Gdańsku, uczęszczał do Gimnazjum Gdańskiego, a studia odbył w Wittenberdze, zakończone uzyskaniem magisterium filozofii.

Po studiach był konrektorem Gimnazjum Toruńskiego, a od 1578 r. rektorem szkoły Piotra i Pawła w Gdańsku. Został też diakonem, później pastorem w kościele, przy którym istniała kierowana przezeń szkoła. Należał do czołowych postaci gdańskiego kalwinizmu. Jego synowie — Adrian i Jerzy — zostali profesorami Gimnazjum Gdańskiego. O jego dwóch żonach, zwłaszcza o ich rodowodzie nic bliższego powiedzieć nie można; to pewne, że matką obu braci była Elżbieta Fischer.

Lossius (Los, Lose) urodził się (25 lipca 1588) w Gdańsku jako syn Piotra, profesora Gimnazjum Gdańskiego (w latach 1576-1598), pochodzącego spod Lipska²¹. Brat Lossiusa mł., Jan, studiował matematykę, filozofię i budownictwo w Królewcu, Padwie i Lejdzie. W 1607 został budowniczym miejskim w Gdańsku, lecz już w 1614 r. zmarł. Dodajmy

18 *Altpreussische Biographie*, Bd. III op. cit., s. 477. Por. też biogram oprac. przez M. Pelczara (*Polski słownik biograficzny*, t. XXIII, Wrocław 1978, s. 580-581).

19 Por. B. Nadolski, *Życie i działalność naukowa uczonego gdańskiego Bartłomieja Keckermanna. Studium z dziejów odrodzenia na Pomorzu*, Toruń 1961, s. 6-7.

20 *Altpreussische Biographie*, Bd. II, op. cit., s. 491.

21 *Altpreussische Biographie*, Bd. I, op. cit., s. 408.

jeszcze, że interesujący nas tutaj Lossius ożenił się (1617) z córką Daniela Asaricusa (zm. 1606), pierwszego bibliotekarza Biblioteki Rady Miasta (Bibliotheca Senatus Gedanensis), księgarza i — być może — także profesora greki i języków orientalnych w Gimnazjum Gdańskim.

Piotr Oelhaf urodził się (19 sierpnia 1598? 1599?) jako syn kupca Andrzeja Oelhafa i Anny, córki Klemensa Lemkego,²² o których nic bliższego powiedzieć nie jesteśmy w stanie. Ożenił się z Barbarą, córką burmistrza Andrzeja Borckmanna. Wspomniany Joachim Oelhaf był jego stryjem.

Hutzing urodził się (1600) jako syn (ojciec: również Enoch) i wnuk (dziadek Jan) pastorów kościoła Św. Jana²³. On sam wybrał karierę po części naukową, po części kaznodziejską.

Ród Mochingerów wywodził się z Tyrolu²⁴. Część jego przedstawicieli wywędrowała do Szwajcarii, część zaś do Prus. Jeden z przodków Jana Mochingera, Mikołaj, osiadł w 1402 r. w Toruniu. Potomkowie tej linii piastowali w mieście najwyższe urzędy; spośród nich Marcin (1537-1590), który doszedł do godności burmistrza i burgrabiego, został w 1588 r. przyjęty *in numerum Nobilium Poloniae*. Jego ojciec, Marek, był również burmistrzem toruńskim, a ożenił się z córką — także burmistrza — Jana Strobanda, Katarzyną. Dodajmy, że syn Marcina, Henryk, kroczył tą samą drogą i został rajcą, następnie burmistrzem w Toruniu²⁵. Znakomity reprezentant tego rodu, przyszły profesor Gimnazjum Gdańskiego, urodził się (20 marca 1603) w Gdańsku jako syn Alberta, kupca, i Katarzyny Arlem, wywodzącej się również z rodziny mieszczańskiej. Ożenił się z Angeliką Neri, córką kupca gdańskiego.

Nicolai (ur. 7 maja 1605) pochodził z rodziny mieszczańskiej. Ojciec jego, Henryk, był (30 lat) sekretarzem miejskim, matka Barbara, była córką Michała Petriego, również sekretarza miejskiego (pełniącego tę

22 *Altpreussische Biographie*, Bd. II, s. 478. Por. też biogram oprac. przez M. Pelczara (*Polski słownik biograficzny*, t. XXIII, op. cit., s. 581-582).

23 *Altpreussische Biographie*, Bd. I, s. 294.

24 W. Magir: *Epitome totius Evangelii Jesu Christi. Kurtzer Auszug des gantzen Evangelii Jesu Christi das ist eine Christliche Predigt [...] bey [...] Leichbestattung des [...] Herrn Johannis Mochingeri [...] gehalten durch [...]*, (Gdańsk) 1652. Egz. BG PAN, sygn. Oe 108. 8° adl. 17 i Uph. q. 127dd. — Na s. 41-52 biografia. — Por. też B. Nadolski: *Mochinger i Titius — profesorowie retoryki w Gdańsku*, w tegoż: *Ze studiów nad życiem literackim i kulturą umysłową na Pomorzu w XVI i XVII wieku*, Wrocław 1969, s. 146-149. Biogram J. Mochingera, oprac. przez tego samego autora, w *Polskim słowniku biograficznym* (t. XXI, Wrocław 1976, s. 496-497).

25 Biogram Marcina Mochingera, oprac. przez Zenona Nowaka, w *Polskim słowniku biograficznym* (t. XXI, Wrocław 1976, s. 497-498).

funkcję w ciągu 40 lat). Dziadek ze strony ojca, Joachim Mikołaj, był kupcem²⁶.

Fryderyk Büthner, jak już wspomniano, znalazł się w tym miejscu z zastrzeżeniem, urodził się bowiem (11 lipca 1622) na terenie Czech, w miejscowości Opočno (niem. Oputsch) na wschód od Hradec Kralove, był więc przybyszem. Istotne wszakże jest to, że trafił do Gdańska w wieku dziecięcym. Rodzice, ojciec Adam (1589-1643), matka Zuzanna, córka kupca Grzegorza Hermana, pochodzili z Ząbkowic Śląskich. Ojciec, duchowny ewangelicki, działający w Czechach, z powodu wojny, która ogarnęła ten kraj, schronił się na Śląsku, ale i stamtąd musiał uchodzić z powodu edyktów religijnych cesarza. Znalazł się nad Mołtawą w 1629 r., gdy Fryderyk był kilkuletnim chłopcem. Został kaznodzieją w Wisłoujściu, gdzie rozbudował kościół i założył szkołę. Należał do grona przyjaciół Marcina Opitza, znany był jako poeta, uprawiający twórczość okolicznościową. Występował jako *poeta laureatus caesareus*²⁷.

Do tej samej generacji należał Michał Falck. Urodził się — jak Büthner — w 1622 r. (8 października)²⁸. Ojciec jego, również Michał, był profesorem Gimnazjum Toruńskiego, później pastorem w kościele Św. Bartłomieja w Gdańsku. Matka pochodziła z Lubeki.

I jeszcze jeden przedstawiciel tej generacji: Jerzy Neufeld; urodzony 18 marca 1627 r., był synem profesora Gimnazjum Gdańskiego, Jerzego²⁹. Drugi syn seniora, Konrad (1623-1656), po studiach został nauczycielem,

26 N.Dilger: *Christliche Predigt bez der Leich-begengnüß des [...] Herrn M.Henrici Nicolai...*, Lübek 1662. Egz. BG PAN, sygn. Fa 125 8° adl. 4 i Oe 113. 8° adl. 4 (biografia na s. 53-59). *Altpreussische Biographie*, Bd. II, op. cit., s. 466. Por. też B.Nadolski: *Profesor filozofii Gimnazjum Gdańskiego Henryk Nicolai w świetle swej autobiografii*, w: *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, op. cit., s. 235-241. Tego samego autora jest biogram w *Polskim słowniku biograficznym* (t. XXII, Wrocław 1977, s. 707-709).

27 J.H. Nothwanger: *Das richtige Prognosticon, welches bey [...] Leich-Begängnüß des [...] Hrn. M. Friderici Büthneri [...] stellet...*, Dantzig [1701]. Egz. BG PAN, sygn. Oe 96. 2° adl. 22 (na s. 55-66 autobiografia). *Altpreussische Biographie*, Bd. I, s. 92.

28 G. Eckstein: *Jesus! [...] bey [...] Beerdigung des [...] Herrn Nathanael Falckens...*, Stettin [1694]. Egz. BG PAN, sygn. Oe 127. 2° adl. 8. J. Simon: *Ministerium S. Apostoli Pauli Corinthiacum oder Des Heil. Apostels Pauli bey den Corinthiern wolgeführtes Predigt-Ampt [...] in einem Christlichen Leich-Sermon bey [...] Beerdigung des [...] Hn. M. Michael Falcken [...] den 30. Septemb. Anno 1676 fürgestellt von...*, Dantzig (1676). Egz. BG PAN, sygn. Oe 103. 8° adl. 16; Oe 113. 8° adl. 29; Oe 134. 8° adl. 15. Por. też *Altpreussische Biographie*, [Bd. I], op. cit., s. 175.

29 *Altpreussische Biographie*, Bd. II, op. cit., s. 460.

związał się z Królewcem, gdzie był znany jako bardzo aktywny uczestnik dysput. Syn Konrada został w przyszłości duchownym³⁰.

Krystian Rosteuscher urodził się (4 lipca 1620) w Gdańsku³¹. Pochodził z rodziny od XV w. osiadłej w mieście nad Motławą. Jego ojciec, Jan (1571-1634), był najpierw diakonem, następnie od 1629 r. — pastorem w kościele Św. Katarzyny. Matką była nie znana z nazwiska Dorota, druga żona ojca. Krystian był dwukrotnie żonaty. O jego pierwszym małżeństwie nic nie wiemy; jego drugą żoną (od 1659 r.) była Helena Schwabe, córka lekarza miejskiego Jana Jerzego. Z pierwszego związku małżeńskiego pochodził Jan Krzysztof, urodzony ok. 1655. Jego żoną była Anna Dorota Pegelau.

Starszym bratem Krystiana był Wolfgang Rosteuscher. Jego matką była Barbara Coletus, pierwsza żona ojca³².

Krzysztof Behr urodził się (7 maja 1642) w Gdańsku jako potomek kupca, również Krzysztofa³³.

Ernest Gotfryd Heyse urodził się (6 marca 1657)³⁴ jako syn Abrahama³⁵, znanego w Gdańsku kaznodziei, czynnego tu w ciągu trzydziestu lat, pod koniec pastora w kościele NMP. Matka — Katarzyna Preuss — pochodziła z rodziny mieszczyńskiej. W 1687 r. zawarł związek małżeński z Wirginią Renatą, córką Jana Schmidta, doktora filozofii i medycyny, lekarza miejskiego.

Möller, urodzony 4 stycznia 1670 r., był synem Salomona Möllera (1641-1687), zrazu kaznodziei w kościele Bożego Ciała i diakona w kościele Św. Trójcy, następnie — do końca życia — pastora w kościele Św. Jana³⁶. Dziadek ze strony ojca, Bernard, był kupcem — podobnie jak

30 Ibidem.

31 *Rector et professores Athenaei Gedanensis ad supremum pietatis officium Nobilissimo [...] Viro Christiano Rosteuschero...*, Gedani (1682). Egz. BG PAN, sygn. Ma 532 adl. 52 i Ma 3980. 2° adl. 147. — Patrizier, *Bürger, Einwohner der Freien und Hansestadt Danzig in Stamm- und Namentafeln vom 14. - 18. Jahrhundert, gesammelt von D. Weichbrodt geb. v. Tiedemann*, [1], Danziger Verl. Paul Rosenberg [1988], s. 403. K.Kocot: *Nauka prawa narodów w Ateneum Gdańskim (1590-1793)*, Wrocław 1965, s. 94-95.

32 Patrizier, *Bürger, Einwohner...*, s. 403.

33 *Altpreussische Biographie*, Bd. [I], 41.

34 B.Figk: *Gott das höchste Gut der Seelen, bey [...] Leich-Begängnüß des [...] Herrn Ernesti Godofredi Heysei [...]*, Dantzig 1693. Egz. BG PAN, sygn. Oe 100. 2° adl. 12 i Oe 127. 2° adl. 1. — Na s. 32-45 autobiografia. — Por. też *Altpreussische Biographie*, [Bd. I], op. cit., s. 275.

35 *Altpreussische Biographie*, Bd. [I], op. cit., s. 275.

36 M.Krieger: *Die Geistlichen Oel-Bäume in dem Garten der Christlichen Kirchen Rechtschaffene Lehrer und Prediger, welche bey [...] Beerdigung des [...] Hn.*

jego przodkowie. Salomon Möller był człowiekiem gruntownie wykształconym; uczył się w Szkole Mariackiej i w Gimnazjum Gdańskim (od 1659)³⁷, studia zaś odbywał (od 1662) w Rostocku, Greifswaldzie i Wittenberdze, gdzie uzyskał magisterium (1665). Żoną jego, a matką przyszłego profesora była Anna, córka kupca Jana Königa.

Przypomniano tu dziewiętnastu profesorów, spośród których aż siedmiu było synami duchownych, pastorów (Adrian Pauli, Jerzy Pauli, Hutzing, Büthner, Falck, Heyse, Möller). Jeden z nich — Hutzing — był nie tylko synem, ale i wnukiem pastora. Dwaj — Lossius i Neufeld — byli synami profesorów Gimnazjum Gdańskiego. Wszyscy, synowie zarówno pastorów jak i profesorów, wywodzili się żatem z rodzin, których ojcowie mieli za sobą studia uniwersyteckie. Co więcej: w dwóch wypadkach (Lossius i Neufeld) studiowali także bracia interesujących nas tu profesorów. Wreszcie: wśród teściów profesorów — zauważmy i to — byli przedstawiciele albo elity władzy, albo elity twórczej miasta. Wymienić tu można i rajcę, i burmistrza, i lekarza, i — w jednej osobie — kantora, bibliotekarza, księgarza, być może, także profesora Gimnazjum Gdańskiego (Asaricus).

Pozostali profesorowie nie byli potomkami miejscowej elity. Wyszędłszy na ogół z rodzin w hierarchii społecznej stosunkowo nisko usytuowanych, jako pierwsi awansowali własnym wysiłkiem. Nie mając za sobą tradycji rodzinnej, licząc jedynie na ewentualne poparcie Rady Miasta (której stypendystami się stawali), podjęli owocne wysiłki, by znaleźć się w kręgu elity twórczej Gdańska. Tu wymienić należy Joachima Oelhafa, Keckermanna, Piotra Oelhafa, Mochingera i Nicolaia.

Przyjrzyjmy się obecnie grupie profesorów wywodzących się spoza Gdańska.

Piotr Krüger (Crüger), późniejszy profesor matematyki Gimnazjum Gdańskiego, przybył z Królewca, gdzie urodził się (20 października 1580) jako syn Wilhelma, tamtejszego diakona, i Doroty, córki Ambrożego Wenera, burmistrza w Dringfort (obecnie Srokowo)³⁸.

M.Salomonis Molleri [...] in einem [...] Leich-Sermon [...] fürgestellt und [...] zum Druck herausgegeben hat..., Dantzig 1687. Egz. BG PAN, sygn. Oe 96. 2° adl. 12 (na s. 40-48 biografia). — *Altpreussische Biographie*, Bd. II, op. cit., s. 442.

37 Marcin Krieger, autor kazania pogrzebowego (ibidem, s. 42), nazwał Gimnazjum Gdańskie *Pflantz-Schule dieser Stadt*.

38 D.Dilger: *Christliche Leich-Predigt bey dem Begräbnüss des [...] Herrn M.Petri Crügeri [...]*, Dantzig [1639]. Egz. BG PAN, sygn. Oe 108. 8° adl. 3 i Oe 113. 8° adl. 3. Na s. 19-25 biogram. — Por. też życiorys, oprac. przez J. Dianni, w *Polskim*

Przybyszem był również Krzysztof Riccius, urodzony (1590) w Szczecinie (podpisywał się Stetino-Pomeranus). Wywodził się ze szlacheckiej rodziny neapolitańskiej. Jego dziadek, Piotr, z przyczyn religijnych po studiach nie wrócił do Włoch i osiedlił się w Niemczech. Ojciec, Joachim, był profesorem w Szczecinie. Młodszy brat Krzysztofa, Adam (1605-1662), został profesorem uniwersytetu w Królewcu³⁹.

W Szczecinie urodził się (10 sierpnia 1596) również Wawrzyniec Eichstad (Eichstadt). Pochodził z rodziny kupieckiej; kupcami byli i ojciec, Piotr, i dziadek ze strony ojca, Jerzy. Żona przyszłego profesora, Katarzyna, była córką burmistrza szczecińskiego, Pawła Giesego⁴⁰.

Jan Raue pochodził z Berlina, gdzie urodził się (1610) jako syn diakona (w tamtejszym kościele Św. Mikołaja)⁴¹.

Joachim Pastorius urodził się (20 września 1611) w Głogowie⁴². Był synem kaznodziei. O matce i ewentualnym rodzeństwie nie mamy żadnych wiadomości.

Daniel Lagus (Haase?) pochodził z Moraw. Urodził się (1618)⁴³ w Štrambergu (niem. Schönberg), miejscowości położonej na południowy zachód od Ostrawy, jako syn tamtejszego duchownego, późniejszego prepozyta w Kołobrzegu (zm. 1652).

Z południa, ze Śląska, wywodził się również Jan Piotr Titius. Urodzony (10 stycznia 1619) w Legnicy, był synem Piotra, doktora medycyny i filozofii, lekarza w tym mieście⁴⁴. Matka, Elżbieta, była córką Jana

słowniku biograficznym (t. XV, Wrocław 1970, s. 451-453).

39 K.Kocot: op. cit., s. 71-73. Por. też *Altpreussische Biographie*, Bd. II, op. cit., s. 554-555.

40 J.Heinius: *Vera Christianorum vita [...]. Rechtes Leben wahrer Christen [...]* in einer *Christlichen Leichpredigt vorgestellt [...]* bey [...]*Leich-Begängniss dess [...]* *Herren Laurentii Eichstadii [...]* durch [...], Dantzig [1660]. Egz. BG PAN, sygn. Oe 112. 8° adl. 18. Na s. 44-72 biografia. Por. nadto *Altpreussische Biographie*, [Bd. I], op. cit., s. 160-161.

41 W.Faber: *Johann Raue. Untersuchungen über den Comeniuskreis und das Danziger Geistesleben im Zeitalter des Barock*. „Zeitschrift des Westpreußischen Geschichtsvereins”, H. 68 (1928), s. 192; *Altpreussische Biographie*, Bd. II, s. 536.

42 *Altpreussische Biographie*, Bd. II, op. cit., s. 490; K.Kubik: *Joachim Pastorius gdański pedagog XVII wieku.*, Gdańsk 1970, s. 9-43 biogram; w oprac. L.Mokrzejckiego w *Polskim słowniku biograficznym* (t. XXV, Wrocław 1980, s. 261-265).

43 *Altpreussische Biographie*, [Bd. I], op. cit., s. 379.

44 Por. *Rector et Professores Athenaei Gedanensis ad justa funebria, quae [...] Domino Joan. Petro Titio [...]* A.D. 15. Sept. ritu Christiano persolventur studiosam juventutem invitant, Gedani [1689]. Egz. BG PAN, sygn. Ms 532 adl. 253;

Starossa, urzędnika cesarskiego. Dziadek ze strony ojca, Jerzy, był burmistrzem w Strzegomiu, a babka, Katarzyna, była córką Piotra Sicka (Sikiusa), rektora gimnazjów, między innymi w Brzegu, następnie profesora w Wittenberdze i Królewcu, oponenta Pawła Skalichy⁴⁵. Titius żenił się trzykrotnie: z Anną, córką kupca Daniela Borckmanna, z Florentyną, córką kupca Zygmunta Krappa, i Aurelią, córką kapitana Jerzego von Strackwitza.

Wśród przybyszy był także Fryderyk Krystian Bücher⁴⁶, profesor filozofii. Urodził się (22 maja 1651) w Schlieben w Saksonii. Był synem superintendenta Konrada Dawida. Przybyły do Gdańska — jak się okazało — pod koniec życia Jerzy Seger, profesor fizyki i medycyny w Gimnazjum Gdańskim (powołany na to stanowisko 21 grudnia 1673; introdukcja odbyła się dopiero 23 października 1675), urodził się (8 lipca 1629) w Norymberdze⁴⁷. Ojciec, Albert, był mieszczaninem, matka, Maria, była córką rajcy norymberskiego, Jerzego Kuhfussa.

Joachim Hoppe urodził się (8 marca 1656) w Putlitz — na północ od Wittenbergi — jako syn urzędnika⁴⁸.

Jan Schultz urodził się (1662) w Grudziądzu⁴⁹, zapisywany jako *Grudento-Prussus* lub *Grudento-Borussus*; niestety, o jego stosunkach rodzin-

---

S.Schelwig: *Christliche Predigt bey [...] Leich-Begängnisse des [...] Hn. Johannis Petri Titii...*, Dantzig [1690]. Egz. BG PAN, sygn. Oe 96. 2° adl. 18 i Oe 140. 4° adl. 21 (na s. 22-32 biografia, napisana częściowo przez Titiusa). — *Altpreussische Biographie*, Bd. II, op. cit., s. 738; B. Nadolski: *Mochineger i Titius — profesorowie retoryki w Gdańsku*, op. cit., s. 155-157.

45 Ch. Hartknoch: *Preussische Kirchen-Historia...*, Franckfurt/Mayn und Leipzig 1686, s. 440. Egz. BG PAN, sygn. Oa 2616. 8°.

46 J.Falck: *Der im Buch der Redlichen angeschriebene Bücherche Nahme, bey [...] Leich-Begängniß des [...] Herrn M. Friderici Christiani Bücheri [...] als Derselbe den 18ten Martii im Jahr Christi 1714 seeligst im Herrn entschlaffen und darauff den 6. Aprilis desselben Jahres zu seiner Ruhestete begleitet worden [...] fürgestellet von...*, Wittenberg [1714]. Egz. BG PAN, sygn. Oe 98. 2° adl. 10 i Oe 130. 2° adl. 7. Por. też *Altpreussische Biographie*, [Bd. I], s. 91.

47 S.Moller: *Der arbeitsame Knecht und Mühseelige Tagelöhner, das ist der Zustand der Menschen hienieden auff Erden [...] bey [...] Leichbestattung des [...] Hn. Georgii Segeri [...] vorgestellet [...] von [...]*, Dantzig [1679]. Egz. BG PAN, sygn. Oe 113. 8° adl. 26. Na s. 27-45 biografia. — Por. też B. Nadolski: *Jerzy Seger (1629-1678) lekarz toruński i gdański z XVII w.*, w: *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*, t. 1, pod red. Z. Zdrójkowskiego, Toruń 1972, s. 349-353.

48 *Altpreussische Biographie*, [Bd. I], op. cit., s. 288.

49 H. Grajewski: *Jan Schultz Szulecki i jego Tractatus historico-politicus de Polonia nunquam tributaria*, Łódź 1964, s. 9-19, 53-57.

nych nic nie potrafimy powiedzieć.

Ograniczmy się do tych przykładów. Już na ich podstawie można się pokusić o sformułowanie kilku wniosków. Geografia — jak w przypadku rektorów. Profesorowie przybyli z różnych stron, z Królewca i Szczecina, z Grudziądza, położonego — jak Gdańsk — na terenie Prus Królewskich, z dalekiej Norymbergi, z bliżej położonego Berlina, wreszcie ze Śląska, skąd napłynęło w ciągu lat wielu późniejszych duchownych i uczonych, skuszonych warunkami egzystencji w Gdańsku, wiadomościami o tolerancji panującej w mieście. Gdy zaś rodowód ich rozważać będziemy w kategoriach społecznych, dojdziemy do wniosku zbliżonego do sformułowanego wcześniej w kontekście pochodzenia rektorów i profesorów wywodzących się z rodzin gdańskich. I tym razem uderza liczba synów pastorów czy kaznodziejów; na jedenastu przypomnianych tu profesorów pięciu (Krüger, Raue, Pastorius, Lagus, Bücher) było potomkami właśnie pastorów. Pozostali — i tu schemat znowu się powtarza — pochodzili najczęściej z rodzin urzędniczych, kupieckich, a konkretyzując nieco te dane przypomnijmy, że Titius był synem lekarza, matka Segera była córką rajcy, a żona Eichstada córką burmistrza, Riccius był w tym gronie jedynym synem profesora.

Uderza wśród rektorów i profesorów niemal całkowita nieobecność przybyszów z głębi Rzeczypospolitej. Jeśli nawet taki wypadek się zdarzył, to należał on do wyjątków. W tym miejscu można przypomnieć osobę Schelwiga, urodzonego — jak wiadomo — w Lesznie. Z czego to wynikało? Niewątpliwie ze słabości naszego mieszczaństwa, a ponadto z protestanckiego charakteru Gdańska i jego Gimnazjum. Ta ostatnia okoliczność sprawiła, że żaden na przykład profesor Uniwersytetu Krakowskiego nie przeniósł się do miasta nad Motławą.

III. Wykształcenie

Zapytajmy teraz o wykształcenie rektorów i profesorów. Kiedy, gdzie i jakie odbyli oni studia?

Jakub Fabricius po nauce w Gdańsku i w gimnazjum w Bremie⁵⁰ studiował w Wittenberdze, Heidelbergu i Bazylei, gdzie uzyskał stopień doktora teologii. Jan Botsack naukę rozpoczął w miejscu swego urodzenia (Herford), następnie uczył się w Lubece i w gimnazjum akademickim w Hamburgu. Studia podjął w 1617 r. w Wittenberdze (gdzie przed laty

⁵⁰ Informację tę zawdzięczam prof. Christianowi Marzahnowi z Bremy.

studiował dziadek ze strony matki), a kontynuował je w Lipsku, Królewcu i Rostocku. W tym ostatnim mieście w roku 1625 uzyskał magisterium, a w sześć lat później — w Wittenberdze — doktorat teologii. Abraham Calovius uczył się najpierw w Moragu, gdzie się — jak pamiętamy — urodził. Następnie został uczniem Gimnazjum Toruńskiego; poznawał tu tajniki *linguarum et artium*; uczył się hebrajskiego, chaldejskiego i syryjskiego, poznał podstawy retoryki, logiki i filozofii. Naukę kontynuował w szkole królewieckiej. Wreszcie immatrykulowany w 1625 r. w Królewcu, rozpoczął tu swe sześciolateczne studia, kontynuowane w Rostocku. Interesował się początkowo matematyką, naukami przyrodniczymi i językami orientalnymi, by następnie skupić się na teologii; doszedł do stopnia doktora tej dyscypliny (w Rostocku, 1635). Jan Maukisch *fundamenta pietatis et linguarum* wyniósł z gimnazjum w Miśni. Studia rozpoczął w 1638 r. w Lipsku i tu uzyskał magisterium, następnie licencjat i doktorat teologii (1651). Idzi Strauch początki nauki pobierał — podobnie jak jego bracia — w domu, w którym stale przebywali prywatni preceptorzy. Już jako czternastoletni słuchał w swym mieście rodzinnym — Wittenberdze — wykładów uniwersyteckich. Interesował się filozofią i językami orientalnymi. W roku 1649 udał się do Lipska, by studiować tu nadal języki orientalne, a ponadto teologię. W roku 1650 wrócił do Wittenbergi, gdzie w roku następnym — w wieku dziewiętnastu lat — uzyskał magisterium, i to z trzecią lokatą (*locum eruditionis*). Odtąd po sześć, osiem godzin dziennie prowadził *collegia privata*, ponadto dwa razy tygodniowo uczestniczył w dysputach, co utorowało mu drogę do *collegia theologica publica*. Ten okres — studiów, bardzo intensywnej pracy — zamknął w 1662 r. doktoratem teologii. Samuel Schelwig edukację rozpoczął również od nauki domowej. Jego preceptorem był brat matki, Efraim Heermann, rektor szkoły ewangelickiej w Głogowie. Dalsze nauki pobierał między innymi w Lesznie, częściowo prywatnie, częściowo w szkole — nadal pod opieką swego wuja. W roku 1659 wyjechał do Wrocławia i podjął tu naukę w *Gimnasium Magdalenaenum*. Studiował w Wittenberdze, gdzie znalazł się w roku 1661. Słuchał wykładów między innymi Caloviusa i Straucha. Interesował się metafizyką, logiką, etyką, historią, językiem hebrajskim, szczególnie jednak gorliwie studiował teologię. Ukończył *Collegium Anti-Papisticum* i *Anti-Calvinianum* oraz *Collegium de Antiquitatibus Ecclesiasticis*, a dzięki Caloviusowi, który po epizodzie gdańskim został profesorem w Wittenberdze, mógł przedyskutować problemy socynianizmu. W roku 1663 uzyskał magisterium, w 1685 stopień licencjata i w tym samym roku — 25 czerwca — stopień doktora teologii, będąc wówczas

już rektorem Gimnazjum Gdańskiego.

Wnioski nasuwają się same. Wszyscy rektorzy ukończyli studia uniwersyteckie, wszyscy doszli do stopnia doktora teologii. Uderza troska o *fundamenta linguarum*, towarzysząca im od dzieciństwa, stale pobudzana i podtrzymywana przez najbliższe otoczenie. Wcześniej poznawali łacinę, a w okresie studiów niemało uwagi poświęcali językom orientalnym. Wiedzę zdobywali — to także znamienity rys — w różnych ośrodkach, lecz na drodze ich studiów zawsze pojawiała się Wittenberga, miasto Lutra, główny ośrodek teologii protestanckiej. Botsack rozpoczął studia w tym mieście w 1617 r. — w stulecie wystąpienia Lutra, co zostało odnotowane, nie bez satysfakcji, przez biografów rektora. I on, i inni uzyskiwali tu stopień doktora teologii, co ich nobilitowało jako kandydatów na stanowiska profesorskie, a nawet rektorskie, warunkowało ich karierę, stwarzało perspektywy pracy naukowej. Studium towarzyszyły podróże, które poszerzały horyzonty i pozwalały wejść w świat różnych problemów, rozmaitych środowisk.

Analiza biografii profesorskich prowadzi do podobnych konstatacji. Wszyscy profesorowie mieli za sobą studia uniwersyteckie (choć nie zawsze zakończone magisterium czy doktoratem), odbywane z reguły w kilku ośrodkach, starali się bowiem dotrzeć do najbardziej znanych uniwersytetów, słuchać wykładów cieszących się europejską sławą profesorów, studiować wybrane przez siebie dyscypliny naukowe tam, gdzie osiągnęły one najwyższy poziom. Przyjrzyjmy się najpierw nauce i studiom gdańszczan.

Joachim Oelhaf był najpierw uczniem Gimnazjum Gdańskiego (1583-1588), a od 1588 r. studiował — jako stypendysta Rady Miasta — w Wittenberdze, Altdorfie, Padwie i w Montpellier. Doktorat medycyny uzyskał (1593) w Altdorfie, a stopień doktora filozofii (1600) w Montpellier.

Keckermann edukację zaczął w Gimnazjum Gdańskim. Był tu uczniem w latach 1587-1590. Na studia — również jako stypendysta Rady Miasta — wybrał się w 1590 r., odbywając je w takich ośrodkach, jak Wittenberga, Altdorf, Lipsk, Heidelberg, gdzie 27 lutego 1595 r. uzyskał magisterium. W Heidelbergu też — w latach 1595-1602 — pracował bardzo intensywnie naukowo; był równocześnie angażowany do zajęć nauczycielskich w tamtejszym *Collegium Sapientiae*.

Adrian Pauli mł. od 1602 r. studiował w Heidelbergu; uzyskał tam magisterium filozofii oraz doktorat medycyny (1605). Studia medyczne kontynuował w Montpellier (1607-1609). Jego brat, Jerzy, po nauce w

Gimnazjum Gdańskim studia odbył, jak Adrian, w Heidelbergu i uzyskał tam stopień doktora filozofii (1608). Następnie udał się do Bazylei, gdzie po kilkuletnich studiach doszedł do doktoratu teologii (1612).

Lossius po nauce w Gimnazjum Gdańskim studiował od 1610 r. w Heidelbergu. W 1612 r. otrzymał magisterium.

Piotr Oelhaf po nauce w Gimnazjum Gdańskim (od 1612) studiował od 1618 r. filozofię i teologię w Rostocku, gdzie doszedł do magisterium (1620). Po przerwie wypełnionej dysputami, częściowo opublikowanymi, i kazaniami, powrócił do studiów (w Królewcu), poświęcając się medycynie, historii, prawu i polityce. Odbył liczne wojaże jako preceptor i opiekun synów patrycjuszy gdańskich; dotarł do Francji, Włoch, Anglii, Niderlandów. W roku 1640, już jako profesor Gimnazjum Gdańskiego, promowany w Królewcu na doktora prawa.

Hutting studiował teologię w Królewcu i Rostocku, gdzie uzyskał magisterium. W Wittenberdze został licencjatem teologii (1625) i — po kilkunastu latach — doktorem teologii (1638).

Mochinger był zrazu uczniem Gimnazjum Toruńskiego, następnie Gdańskiego. W latach 1620-1624 studiował w Wittenberdze, koncentrując się na retoryce oraz na nauce o państwie i polityce. Uczestniczył w dysputach, a niektóre swe wystąpienia opublikował. Dalsze studia odbywał w Lejdzie, gdzie interesował się językami orientalnymi i romańskimi, a ponadto w Londynie i Oksfordzie, wreszcie w Strasburgu. Korzystał — dodajmy — ze stypendium Rady Miasta.

Nicolai po nauce w Szkole Mariackiej i w Gimnazjum Gdańskim studiował (od 1620) w Wittenberdze, Lipsku i Jenie, promowany na magistra w Marburgu (1627), po czym, odbywszy podróże po Niemczech i Niderlandach, kontynuował studia — jako stypendysta Rady Miasta — w Rostocku, gdzie pozostawał trzy lata, interesując się głównie teologią.

O studiach Wolfganga Rosteuschera nic nie wiemy. Jego młodszy brat, Krystian, studiował prawo w Królewcu u Adama Ricciusa (brata Krzysztofa), następnie w Lejdzie, Strasburgu, Jenie, Erfurcie, Lipsku i Wittenberdze. W roku 1656 w mieście nad Pregolą uzyskał stopień licencjata. Syn Krystiana, Jan Krzysztof, studiował — jak ojciec — także za granicą. Magisterium uzyskał w Wittenberdze w 1679 r. Obaj — ojciec i syn — byli, oczywiście przed podjęciem studiów, uczniami Gimnazjum.

Fryderyk Büthner pierwsze nauki pobierał w domu: ojciec uczył go łaciny, greki i muzyki. W wieku 12 lat wysłany został do Stargardu dla nauki języka polskiego u tamtejszego kaznodziei, Marcina Rösnera. Od 1636 r. był uczniem Szkoły Mariackiej w Gdańsku. Dalszą edukację

odbywał w gimnazjach Wrocławia (1638), Torunia (1639) i Gdańska (1640). Wśród jego gdańskich mistrzów byli Jan Botsack, Piotr Oelhaf, Jan Mochinger, Henryk Nicolai, Daniel Lagus. Studiował — w Królewcu (od 1641) — teologię, później matematykę i astronomię. W 1647 r. jako stypendysta Rady Miasta udał się do Wittenbergi, gdzie w następnym roku uzyskał magisterium. Studia uzupełniał jeszcze w dwóch uniwersytetach: we Frankfurcie nad Odrą i w Rostocku. Ze stypendium korzystał — dzięki Adrianowi von der Linde — w ciągu czterech lat.

Falck po nauce w Gimnazjum Gdańskim studiował filozofię oraz teologię w Królewcu i tam w 1644 r. uzyskał magisterium. Na rok ten przypadł jubileusz Uniwersytetu Królewieckiego — Falck wygłosił wówczas mowę poświęconą pamięci jego założyciela, księcia Albrechta. W 1645 r. wziął udział — jako obserwator — w *colloquium charitativum* w Toruniu. Odbył następnie podróż do Danii, dwa lata spędził jeszcze w Rostocku, by w 1648 r. udać się na dalsze studia do Lejdy.

Neufeld studiował w Wittenberdze i Jenie. Biorąc udział w licznych dysputach, doszedł do magisterium (1648).

Behr studiował w Rostocku i w Królewcu. Wykluczyć należy, by w latach swej edukacji dotarł do innych ośrodków.

Möller uczył się najpierw — jako gdańszczanin — w Gimnazjum Gdańskim, po czym udał się na studia do Królewca i Kolonii. Nie ukończywszy ich, wyruszył w podróż po Danii i Szwecji. Następnie studiował jeszcze w Rostocku, a magisterium uzyskał w Greifswaldzie (1693). W kilka lat później (1697) w Rostocku otrzymał stopień doktora teologii.

Gdańszczanie — przyznać trzeba — zdobywali bardzo gruntowne wykształcenie. Studiowali na ogół, z nielicznymi wyjątkami, w kilku ośrodkach uniwersyteckich. Mniej zamożni korzystali ze stypendium Rady Miasta (Keckermann, Joachim Oelhaf, Nicolai, Mochinger, Fryderyk Büthner), mającej — sądząc po rezultatach — dobre rozeznanie i wyczucie, kogo warto na studia kierować. Niektórzy dochodzili do doktoratu. Wszyscy po powrocie służyli swemu miastu — bywało, że do śmierci. Byli dobrze przygotowani do tych obowiązków; pełnili zresztą funkcje zgodnie ze swym przygotowaniem, dobrane odpowiednio do kierunku studiów i zainteresowań naukowych.

Podobnie ocenić wypadnie wykształcenie przybyszy. Było ono również gruntowne. Krüger początki nauki pobierał — jak tyłu innych — w mieście swego urodzenia, w Królewcu, następnie w Gimnazjum Gdańskim, gdzie uczył się pod kierunkiem między innymi Keckermanna.

Studiował w Lipsku i Wittenberdze, gdzie uzyskał — w 1606 r. — magisterium.

Riccus był wychowankiem Gimnazjum Gdańskiego, dalszą zaś edukację odbył w Rostocku, Wittenberdze, Strasburgu, Jenie i w Leuven (w Brabancji).

Raue uczęszczał najpierw do gimnazjum w Berlinie, następnie studiował filozofię i teologię w Wittenberdze, doszedłszy do magisterium (1631).

Pastorius po ukończeniu szkoły parafialnej w Głogowie studiował medycynę w kilku ośrodkach uniwersyteckich Niemiec, Francji i Niderlandów. Interesował się również teologią, filozofią, historią i retoryką. Stopień doktora medycyny nadała mu Lejda. Pastorius podczas studiów był wychowawcą i przewodnikiem w studiach i podróżach synów polskich rodów ariańskich. Wraz z nimi odbył liczne peregrynacje po Niderlandach, dotarł do Londynu, Oksfordu i Paryża.

Lagus odbył studia matematyczne i przyrodnicze we Frankfurcie nad Odrą i w Królewcu; znacznie później, w 1653 r. — już jako profesor Gimnazjum Gdańskiego — doczekał się promocji na doktora teologii w Greifswaldzie.

Titius uczęszczał do szkół Legnicy i Wrocławia, gdzie jako uczeń gimnazjum Św. Elżbiety zetknął się z Christophem Kölerem (1602-1658), przyjacielem Martina Opitza, autorem pochwały wygłoszonej po jego śmierci, a zatytułowanej *Laudatio honori et memoriae Martini Opitii*. W roku 1637 był Titius już wśród uczniów Gimnazjum Gdańskiego⁵¹. Bywał w Rostocku i Królewcu, gdy w mieście tym obchodzono uroczyste stulecie uniwersytetu. Dotarł też do Torunia podczas *colloquium charitativum*. Studiował humaniora; stopni naukowych nigdy nie osiągnął, choć kilkakrotnie o nie zabiegał.

Bücher studiował w Wittenberdze; magisterium uzyskał w 1672 r.

Joachim Hoppe po nauce w gimnazjach Berlina i Szczecina studiował prawo we Frankfurcie nad Odrą, w Franeker i Oksfordzie. Studia zakończył doktoratem prawa.

Schultz edukację uniwersytecką odbył (1681) w Frankfurcie nad Odrą w słynnej *Viadrinie*. Studiował prawo; wypromowany (1688) na doktora obojga praw przez profesora Samuela Stryka, jednego z najwybitniejszych prawników niemieckich.

51 *Księga wpisów Gimnazjum Gdańskiego 1580-1814* oprac. Z. Nowak i P. Szafran, Warszawa-Poznań 1974, s. 132.

Nieco inaczej kształtowało się curriculum studiorum przyszłych profesorów medycyny. To prawda: oni także odbywali studia uniwersyteckie, lecz przywiązywali większe niż inni znaczenie do praktyki. Już w czasie studiów starali się docierać do ośrodków stwarzających możliwość zdobycia umiejętności lekarskich, starali się poznawać lekarzy słynących i z wiedzy, i z doświadczenia. Przytoczymy kilka przykładów.

Joachim Oelhaf w latach studiów, w toku swoich podróży zatrzymał się na kilka miesięcy w Krakowie (1594), aby skorzystać z wiedzy i doświadczenia lekarza nadwornego Zygmunta III Wazy, którym był wówczas Jan Baptysta Gemma (1535-1608), autor dzieła *De vera ratione curandi buboni atque carbunculi pestilentis, deque eorundem praecautio-ne commentarius*, dwukrotnie wydawanego w Gdańsku (1599, 1600)⁵².

Eichstad po nauce w gimnazjum w mieście swego urodzenia studiował filozofię, teologię, matematykę i medycynę w Greifswaldzie, Wittenberdze, Frankfurcie, Helmstedt, Marburgu, Lipsku, Heidelbergu, Kolonii, Lejdzie. Natomiast praktykę odbywał w takich miastach, jak Franeker, Groningen i Altenburg. Stopień doktora medycyny nadał mu uniwersytet w Wittenberdze.

Nie tylko oni, także inni studiujący medycynę zabiegali — jak już wspomniano — o to, by z okresu studiów wynieść i wiedzę teoretyczną, i umiejętności praktyczne. Służyły temu odbywane przez nich wyjątkowo liczne podróże. *Peregrinatio academica* była wśród studentów powszechnie znana i — co najważniejsze — uprawiana. Uwagę tę odnieść jednak trzeba przede wszystkim do studentów medycyny. Przykładów dostarcza także biografia Segera. Do dziewiętnastego roku życia był on uczniem Gimnazjum Toruńskiego. Immatrykulowany w dniu 26 kwietnia 1648 r. w Lipsku, rozpoczął tu studia, kontynuowane w Wittenberdze, Królewcu, Londynie, Kopenhadze. W tym czasie odbył liczne podróże; poznał Niemcy, Anglię, Danię, Portugalię, Austrię, Węgry, Czechy. Uczestniczył w licznych dysputach, w różnych ośrodkach publikował swe prace; spotykał się ze znanymi lekarzami i wraz z nimi lub samodzielnie urządzał publiczne demonstracje sekcji zwłok. Doktorat medycyny uzyskał w 1660 r. w Bazylei i został tu adiunktem.

Heyse początki nauki pobierał w domu. Prywatni preceptorzy wprowadzili go *in rudimentis latinitatis, grammaticis, rhetoricis, poesi, mathematicis, musicis*. W 1671 r. został uczniem Gimnazjum Gdańskiego, gdy jego

---

52 Jego biogram oprac. K. Lepszy (*Polski słownik biograficzny*, t. VII, Kraków 1948-1958, s. 384).

rektorem był Idzi Strauch. Wśród mistrzów Heysego byli między innymi Jan Piotr Titius, Jerzy Neufeld, Samuel Schelwig, Wolfgang Rosteucher, Fryderyk Büthner, Jerzy Seger. Należał do bardzo aktywnych uczestników dysput. W 1678 r. rozpoczął studia — medyczne — w Lipsku. W toku studiów odbywał liczne podróże. W Magdeburgu spotkał się z tamtejszym burmistrzem, fizykiem i wynalazcą w jednej osobie, Ottonem von Guericke, w Helmstedt poznał Hermanna Conringa, znakomitego uczonego, zajmującego się historią prawa, filozofią przyrody, polityką i medycyną. Podróżował zresztą nie tylko po Niemczech, lecz także po Niderlandach, Francji, Anglii i Włoszech. Wszędzie starał się pogłębić wiedzę medyczną i umiejętności praktyczne; studiował także chemię i botanikę. Nawiązywał liczne kontakty zarówno z uczonymi, profesorami medycyny, jak i z lekarzami-praktykami — nie tylko z ośrodków uniwersyteckich. Ten styl postępowania był charakterystyczny dla przyszłych lekarzy i profesorów medycyny. Nie poprzestawali oni na wiedzy teoretycznej, praktykę cenili nie mniej wysoko. Studia zamknął Heyse doktoratem filozofii i medycyny, nadanym mu przez uniwersytet w Montpellier (1682).

IV. Kariera

Jak kształtowały się kariery rektorów i profesorów? Jaki był ich status? Jaką pozycję w mieście zajmowali?

Kariery rozpoczynali rektorzy stosunkowo wcześniej. Fabricius został rektorem Gimnazjum Gdańskiego w roku 1580, mając 29 lat; funkcję tę pełnił aż do śmierci (1 kwietnia 1629), w ciągu zatem niemal półwiecza. Botsack na urząd rektorski powołany został w 1630 r. w wieku 30 lat i pełnił go do 1643. Wcześniej — w Wittenberdze, jeszcze przed przybyciem do Gdańska — był docentem. Calovius nie mając jeszcze 30 lat został profesorem teologii w Królewcu. Wówczas zaprzyjaźnił się — zauważmy i to — z profesorem tej uczelni, Simonem Dachem, poetą; za jego pośrednictwem wszedł w krąg działających w mieście nad Pregolą poetów i muzyków (*Königsberger Dichterkreis*)⁵³. Tam też dał się poznać jako wyznawca ortodoksyjnego luteranizmu; polemizował z kalwinistami i synkretystami. W roku 1643 został przez Radę Miasta powołany *ad rectoratum Athenaei Gedanensis, Professionem Theologicam primariam i ad pastoratum in templo S.S.Trinitatis*. Opuścił Gdańsk w 1650 r.,

53 Por. E.Kotarski: *Poezja Krzysztofa Kaldenbacha w kręgu Orbis Poloni*, w tegoż: *Dziedzictwo i tradycja. Szkice o literaturze staropolskiej*, Gdańsk 1990, s. 84-87.

powołany na profesora teologii w Uniwersytecie Wittenberskim. Maukisch, zaproponowany 23 września 1651 r. przez Radę Miasta na rektora Gimnazjum Gdańskiego i pastora kościoła Św. Trójcy, urząd rektorski objął w dniu 23 listopada 1651 r., mając nieco ponad trzydzieści lat. Idzi Strauch, zanim przybył do Gdańska, był od 1656 r. (miał wówczas 24 lata) profesorem nadzwyczajnym historii uniwersytetu w Wittenberdze, od 1666 asesorem *Facultatis Theologiae*. Otrzymał też zaproszenie ze Szczecina i z Węgier z ofertą objęcia stanowisk profesorskich, lecz wybrał Gdańsk. Miastu nad Motławą pozostał wierny aż do śmierci (23 grudnia 1682), mimo konfliktów z Radą Miasta⁵⁴ i mimo że uniwersytet w Greifswaldzie proponował mu profesurę, a Hamburg stanowisko pastora w kościele Św. Jakuba. Schelwig został najpierw (w wieku 24 lat) profesorem i konrektorem w Gimnazjum Toruńskim (1667); uczył logiki, metafizyki i poetyki. W roku 1673 Elbląg zaproponował mu stanowisko rektora w tamtejszym gimnazjum. Propozycję odrzucił, przyjął natomiast zaproszenie Gdańska. W roku 1673 został tu profesorem filozofii i opiekunem biblioteki *Senatus Gedanensis*. Z czasem — po wyjeździe Straucha — został profesorem teologii. Od 1681 r. był diakonem w kościele Św. Katarzyny, w roku zaś 1685 został rektorem Gimnazjum Gdańskiego, jednocześnie profesorem zwyczajnym teologii i pastorem w kościele Św. Trójcy. Funkcje te pełnił aż do śmierci (zm. 18 stycznia 1715 w Gdańsku), mimo że w ciągu długich lat swego pobytu w mieście nad Motławą otrzymywał propozycje objęcia profesury w Królewcu, w Wittenberdze, a nawet w Sztokholmie i Dorpacie.

Z propozycji tego typu skorzystał właściwie tylko Calovius, przenosząc się do Wittenbergi, gdzie wykładał 36 lat. Zmarł tam w r. 1686 jako senior wydziału teologicznego, jego dziekan, *profesor primarius*, asesor konsystorza, pastor i generalny superintendent Saksonii. Natomiast podziękowali za podobne zaproszenia — jak już wspomniano — Strauch i Schelwig. Istotne wszakże były same propozycje, świadczyły one bowiem o poziomie gdańskich rektorów, ich sławie, autorytecie pedagogicznym i naukowym.

Wielu spośród późniejszych profesorów Gimnazjum Gdańskiego karierę, często akademicką, rozpoczynało jeszcze przed przybyciem do Gdańska. W takiej sytuacji był Keckermann, który w Heidelbergu, w *Collegium Sapientiae* tamtejszego uniwersytetu pełnił obowiązki precep-

54 E. Cieślak: *Walki społeczno-polityczne w Gdańsku w drugiej połowie XVII wieku. Interwencja Jana III Sobieskiego*, Gdańsk 1962, s. 69-132.

tora, a od lutego 1600 także profesora języka hebrajskiego⁵⁵. Ponaglany jednak przez Radę Miasta, której był stypendystą, wrócił do miasta swego urodzenia w 1602 r. i objął tu stanowisko inspektora (konrektora) i profesora filozofii. Nie bez żalu opuścił Heidelberg, miasto, w którym zdobył stopnie naukowe magistra filozofii i licencjata teologii, w którym uniwersytet ofiarował mu stanowisko profesora teologii⁵⁶. Znalazszy się nad Motławą przystąpił do bardzo intensywnej pracy dydaktycznej i naukowej, przerwanej przedwczesną śmiercią (25 lipca 1609 r.).

Jerzy Pauli — już jako doktor filozofii — został profesorem matematyki uniwersytetu w Heidelbergu. Pozostawał na tym stanowisku ponad rok. W 1613 r. Rada Miasta zaproponowała mu profesurę etyki i polityki w Gimnazjum Gdańskim. Propozycję przyjął. Wykładał tu ponadto — na zmianę z Janem Botsackiem — teologię. Spośród jego dwóch synów Adrian (1633-1684) poszedł śladami swego dziadka i został pastorem w kościele Św. Piotra i Pawła, natomiast Rajnold (1638-1682) został profesorem teologii uniwersytetu w Marburgu. I znowu można tu mówić o dynastii.

Piotr Oelhaf po uzyskaniu magisterium (1620) w Rostocku został docentem wydziału filozoficznego tamtejszego uniwersytetu. Jako Privatdozent występował w Królewcu, uczestnicząc w licznych dysputach. W r. 1632 wrócił do Gdańska i został tu sekretarzem miejskim (1635), w kilka lat później (1638) objął — po Ricciusie — stanowisko profesora prawa i historii w Gimnazjum Gdańskim oraz obowiązki inspektora. Zorganizował zaczątki *Collegium Politicum ac Iuridicum*. W 1653 r. na własną prośbę przeszedł na emeryturę (zm. 27 grudnia 1654).

Mochinger po studiach w ciągu dwóch lat związany był z uniwersyte-tem w Strasburgu, lecz mimo perspektyw, jakie mu tam stwarzano, zdecydował się osiaść w Gdańsku, wezwany przez Radę Miasta jako jej stypendysta. W Gimnazjum objął (1629) stanowisko profesora poezji i wymowy, a w kościele Św. Katarzyny obowiązki diakona, później (1638) pastora.

Jan Raue, gdy na zaproszenie Rady Miasta przyjmował nowe obowiązki w Gimnazjum Gdańskim, miał za sobą wcale bogatą przeszłość. Był już profesorem historii i wymowy w Erfurcie (1634), profesorem i inspektorem gimnazjum w tym mieście, docentem i profesorem wymowy (od

---

55 B.Nadolski: *Życie i działalność naukowa uczonego gdańskiego Bartłomieja Keckermanna*, op. cit., s. 14.

56 Ibidem, s. 15.

1637) w Rostocku, wykładał (geografię i chronologię, później logikę i retorykę) także — od 1639 r. — w wojskowej akademii w Sorö (w Danii). Był niespokojnym duchem; krytykował ówczesny system szkolny, nie szczędził także teologii. Wszędzie chętnie się go pozbywano⁵⁷. Gdy w tej sytuacji Rada Miasta zaprosiła go do Gdańska, propozycję przyjął. Przybył tu 1 grudnia 1646 r., powołany na stanowisko profesora filologii. Miasto opuścił w 1657 r., przy czym w ciągu dwóch ostatnich lat nie pełnił w mieście żadnych funkcji⁵⁸. W okresie swej profesorskiej aktywności występował — pod wpływem Jana Amosa Komeńskiego — z różnymi pomysłami pedagogicznymi, zwłaszcza dydaktycznymi. Przekonany o potrzebie łączenia wiedzy o antyku z realiami dnia, orędownik na rzecz szkoły przygotowującej młodzież do życia. Jak w innych ośrodkach, tak i w Gdańsku miał wielu przeciwników, toteż po upływie dziesięciu lat opuścił gród nadmotławski, przyjmawszy propozycję Wielkiego Elektora objęcia stanowiska generalnego inspektora szkolnego, potem również organizatora biblioteki w Berlinie, gdzie działał aż do śmierci (1679).

Titius przed decyzją o powrocie do Gdańska podejmował się — wszystko na to wskazuje — różnych zajęć, na przykład w Rostocku i w Królewcu. W 1648 r. stanął w Gdańsku; został wówczas nauczycielem łaciny i konrektorem w Szkole Mariackiej. W 1651 r. objął humaniora w Gimnazjum. W 1653 r. w uczelni tej został — po Mochingerze — profesorem wymowy, nieco później (1656) także poezji. Obowiązki te pełnił w ciągu kilkadziesiąt lat — aż do emerytury (1688). Zmarł (7 września 1689) w rok po przejściu w stan spoczynku.

Pastorius po studiach i podróżach osiadł w Poznaniu, gdzie ożenił się z córką bogatego kupca. Następnie na krótko zatrzymał się w Gdańsku, po czym przeniósł się na Wołyń (1646) i został tam lekarzem rodziny Sieniutów. Wybuch wojen kozackich skłonił go do powrotu do miasta nad Motławą. Znany już ze swych publikacji — o charakterze panegirycznym i historycznym — został powołany na profesora Gimnazjum Elbląskiego (1651), wkrótce na stanowisko rektora (1652-1654), lecz po upływie trzech lat przeniósł się do Gdańska, zachęcony do tego kroku przez Adriana von der Linde, burmistrza Gdańska i zarazem mecenasa nauki i sztuki. Związany z Gimnazjum Gdańskim (od 1655) jako *iuris et historiarum professor publicus ordinarius*, był także sekretarzem i historiografem królewskim. Brał udział w pertraktacjach pokojowych w Oliwie jako

57 W.Faber: op. cit., s. 193-195.

58 Ibidem, s. 207 i 233.

sekretarz i doradca strony polskiej. Te i inne obowiązki doprowadziły go do rezygnacji z profesury w Gimnazjum (1667). Z czasem opuścił Gdańsk (zm. w Fromborku 26 grudnia 1681 jako duchowny katolicki), co w niczym nie pomniejsza jego zasług dla miasta i jego Gimnazjum.

Bücher przed przybyciem do Gdańska był adiunktem na wydziale filozoficznym uniwersytetu w Wittenberdze. Na profesora filozofii Gimnazjum Gdańskiego i zarazem opiekuna biblioteki powołany został w roku 1681. W cztery lata później został diakonem w kościele Św. Katarzyny. W roku 1691 otrzymał propozycję objęcia profesury w Wittenberdze, lecz zaproszenia tego nie przyjął. Sama wszakże propozycja świadczyła o pozycji naukowej Büchera i randze Gimnazjum Gdańskiego. W mieście nad Motławą pozostał aż do śmierci (zm. 18 marca 1714 r.).

Fryderyk Büthner po studiach bez powodzenia zabiegał o stanowisko w jednym z kościołów gdańskich. Udał się wówczas do Królewca. Dopiero w 1653 r. zaproponował mu Gdańsk stanowisko rektora szkoły przy kościele Św. Jana. W dziesięć lat później powołany został na profesora matematyki i astronomii w Gimnazjum Gdańskim. Obowiązki profesorskie pełnił aż do śmierci (13 lutego 1701).

Möller, po magisterium profesor greki uniwersytetu w Rostocku (1694), w 1696 r. został powołany na profesora filozofii i bibliotekarza w Gimnazjum Gdańskim. Pozostał tu aż do — przedwczesnej — śmierci (11 lipca 1698).

Dla wielu Gdańsk był początkiem i końcem kariery. Joachim Oelhaf po studiach powołany został na stanowisko lekarza miejskiego (1602); związane z tym obowiązki pełnił do końca życia. Był też lekarzem króla Zygmunta III Wazy. W 1603 r. został profesorem anatomii i medycyny w Gimnazjum Gdańskim, a gdy w 1611 r. drugim profesorem medycyny został Adrian Pauli, skupił się i w dydaktyce, i w badaniach naukowych na anatomii, chirurgii i botanice lekarskiej. Zajmował się różnymi problemami medycznymi, między innymi zarazą, której ofiarą sam zresztą padł (20 kwietnia 1630). Kontynuatorem jego badań, głównie w dziedzinie botaniki, był syn, Mikołaj (1604-1643)⁵⁹.

Drugim — obok Joachima Oelhafa — profesorem medycyny był Adrian Pauli mł., który stanowisko to objął w 1611 r. W praktyce jednak zajmował się filozofią i ogólnymi problemami przyrodznawstwa.

Krüger profesorem matematyki w Gimnazjum Gdańskim został w roku

⁵⁹ Jego biogram oprac. M.Pelczar (*Polski słownik biograficzny*, t. XXIII, op. cit., s. 580-581).

1607 i funkcję tę pełnił aż po kres swych dni (zm. 6 czerwca 1639). Uprawiał matematykę i astronomię (do uczniów jego należał między innymi Jan Heweliusz), ogłosił drukiem wiele kalendarzy i prognostyków.

Lossius w 1616 r. został powołany na stanowisko profesora i bibliotekarza Gimnazjum Gdańskiego, w kolejnych latach przyjął obowiązki profesora greki i fizyki. Pozostał w Gdańsku aż do śmierci (27 września 1639).

Riccus katedrę prawa i historii i jednocześnie obowiązki inspektora Gimnazjum objął w dniu 4 lipca 1619 r. Z funkcji tych zrezygnował (1638) w związku z powołaniem go na stanowisko syndyka. Na stanowisku tym pozostał aż po zgon (28 kwietnia 1643).

Falck wokację na stanowisko profesora filozofii i bibliotekarza Gimnazjum Gdańskiego otrzymał w roku 1651. Pozostał na nim relatywnie krótko, będąc bowiem jednocześnie pastorem w kościele Św. Bartłomieja w okresie grasującej w Gdańsku zarazy był tak obciążony obowiązkami, że zdecydował się zrezygnować z profesury i funkcji bibliotekarza. Został z czasem pastorem w kościele Św. Katarzyny, pełniąc tę funkcję w ciągu 20 lat (zm. 30 września 1676). Jego syn, Jan, został w przyszłości pastorem w tym samym kościele, drugi syn, Natan, profesorem i pastorem w Szczecinie. Jeśli zważyć, że ich ojciec, Michał, był synem pastora, można mówić o dynastii.

Krystian Rosteuscher w 1653 r. przyjął obowiązki adiunkta w Gimnazjum Gdańskim — u boku Piotra Oelhafa, a zostawszy licencjatem obojga praw w trzy lata później rozpoczął karierę profesora prawa i historii, trwającą aż do śmierci (1681; pochowany 8 stycznia 1682 w kościele NMP). Pełnił też obowiązki inspektora Gimnazjum. Jego syn, Jan Krzysztof, był w latach 1686-1695 profesorem filozofii i bibliotekarzem, a także pastorem w kościele Św. Barbary. Zmarł (27 grudnia 1707; pochowany 9 stycznia 1708 w kościele Św. Trójcy) jako pastor kościoła NMP.

Wolfgang Rosteuscher związał się z Gimnazjum już w roku 1648 jako *collega*, by w 1655 r. zostać profesorem greki. Na stanowisku tym pozostał aż do śmierci (zm. 26 grudnia 1690).

Behr był najpierw (1673) rektorem szkoły przy kościele Św. Katarzyny, w roku 1688 został profesorem wymowy i poezji w Gimnazjum Gdańskim — po swoim teściu, Titusie. Był człowiekiem bardzo ruchliwym, zasłynął jako dobry łacinnik i poeta.

Byli wśród profesorów i tacy, którzy kariery swoje zaczynali wprawdzie w Gdańsku, lecz ich tu nie kończyli. Wśród nich widzieć należy Nocolaia. Początki jego kariery łączyły się z Gimnazjum Gdańskim. Objął tu (1631) — po licencjacie Andrzeju Hojerze — obowiązki profesora

filozofii. Badać rzecznikiem irenizmu, w związku z *colloquium charitativum* opublikował *Irenicum seu de differentiis religionum conciliandis succinta commentatio* (1645). W traktacie tym dowodził możliwości porozumienia między luteranami, kalwinistami, katolikami i socynianami. Za głoszone poglądy został skrytykowany przez Gdańskie Ministerium. Zmęczony przeciągającym się sporem, atmosferą, jaka wytworzyła się wokół jego osoby, opuścił Gdańsk i w 1651 r. udał się do Elbląga, gdzie uzyskał stanowisko profesora honorowego (*professor honorarius*) i rozpoczął wykłady z filozofii i teologii. Z powodu choroby i prześladowań ze strony kanoników warmińskich — za krytykę kultu świętych — zdecydował się na wyjazd za granicę. Przebywał w Szczecinie, Frankfurcie nad Odrą i w Berlinie. Przekonany, że nastąpi restytucja jego stanowiska wrócił do Elbląga. Koniec życia spędził w Gdańsku jako *professor emeritus* (zm. 29 grudnia 1660).

Nie związał się z gdańskiem na stałe — jak się okazało — Schultz Szulecki. Przybył tu, powołany w 1688 r. uchwałą Rady Miasta z miejsca na profesora zwyczajnego prawa i historii, jednocześnie inspektora Gimnazjum Gdańskiego, prawdopodobnie polecony przez swego profesora, Stryka, z którym dotychczasowy profesor prawa i historii, Hoppe, był spokrewniony. W sytuacji, gdy Hoppe złożył rezygnację z profesury, Stryk, jeden z najstynniejszych prawników europejskich, polecił na to stanowisko swego ucznia. W ten sposób znalazł się Schultz w Gdańsku. Oddany pracy pedagogicznej, naukowej i literackiej, pozostał tu jedynie do 1696 r., gdyż elektor brandenburski, Fryderyk III, powołał go na swego radcę i profesora w uniwersytecie w Frankfurcie. W uczelni tej w semestrze zimowym 1703 r. pełnił Schultz obowiązki rektora. Zmarł (31 października 1704) młodo, mając zaledwie 42 lata.

Nieco inaczej przebiegały kariery profesorów medycyny. Rozpoczęli je oni z reguły od obowiązków lekarskich. Eichstad osiadł najpierw w Stargardzie (Szczecińskim), następnie przeniósł się do Szczecina, gdzie od 1624 r. pełnił funkcję lekarza miejskiego. W latach 1633-1640 przedsięwziął kilka podróży do Niderlandów w celu doskonalenia swych umiejętności i pogłębienia wiedzy. Dopiero w roku 1645 został zaproszony do Gdańska przez Radę Miejską, która postanowiła powołać go na stanowisko lekarza miejskiego i profesora medycyny i matematyki w Gimnazjum Gdańskim. Pozostał tu do śmierci (8 czerwca 1660).

Seger był adiunktem uniwersytetu w Bazylei, tej uczelni, która nadała mu w 1660 r. stopień doktora medycyny. W styczniu 1663 przyjął obowiązki lekarza miejskiego w Toruniu. W trzy lata później władze miasta

powołały go na stanowisko profesora fizyki w tamtejszym gimnazjum. W tym czasie występował również jako *medicus regius*; był lekarzem przybocznym Jana Kazimierza, Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego. W dniu 21 grudnia 1673 r. powołany został na profesora fizyki i medycyny w Gimnazjum Gdańskim. Był tu bardzo czynny, wyróżniał się jako odkrywca wykładowca. Pozostawił po sobie wiele publikacji medycznych. Zmarł w Gdańsku 19 grudnia 1678 r.

Heyse osiadł po studiach w Gdańsku i został tu lekarzem, cały czas prowadząc badania naukowe w dziedzinie anatomii. Po upływie kilku lat — w grudniu 1687 r. — Rada Miasta powołała go na profesora medycyny i fizyki w Gimnazjum (introdukcja nastąpiła 22 stycznia 1688 r.). Tak więc i on, jak jego poprzednicy, zaczynał od praktyki lekarskiej.

Zdarzały się też kariery nieudane. Hutzing zaczynał (1621) od stanowiska rektora szkoły Św. Jana, następnie (1628) został profesorem logiki i języka hebrajskiego w Gimnazjum Gdańskim. Lecz już po upływie dwóch lat rozstał się z tą uczelnią. Był w różnych miejscowościach kaznodzieją, doszedł nawet do profesury w Rostocku, był też dziekanem wydziału teologicznego uniwersytetu w Wittenberdze⁶⁰, nigdzie jednak nie zatrzymał się na dłużej z powodu kłótliwego charakteru. Koniec życia spędził — bez urzędów, bez stanowisk, bez środków do życia — w Rostocku, pozostając tam na utrzymaniu profesorów.

Niepomyślny przebieg, z innych zresztą powodów, miała również kariera Lagusa, którego Rada Miasta powołała na stanowisko profesora matematyki i przyrodoznawstwa w Gimnazjum Gdańskim w r. 1640. Przejściowo — w roku 1643 — powierzyła mu stanowisko profesora filozofii i poezji, a także obowiązki bibliotekarza. W roku 1668 został Lagus profesorem w Greifswaldzie. Złożył jednak rezygnację z tego stanowiska, gdy w roku następnym zdecydował się wziąć rozwód ze swoją żoną. Resztę życia spędził w Kołobrzegu, zmarł zaś (30 maja 1678) w Oruni, wówczas miejscowości położonej pod Gdańskiem⁶¹.

Stanowisko profesora w Gimnazjum Gdańskim zapewniało niewątpliwie stabilizację, zaspokajało ambicje naukowe i pedagogiczne, stwarzało podstawy egzystencji materialnej. Profesorowie z reguły łączyli funkcje, co wprawdzie pociągało za sobą dodatkowe obowiązki, ale przynosiło bezdyskusyjne profity. I tak rektor był jednocześnie pastorem w kościele

60 Świadczy o tym dokument wystawiony w 1641 r. (por. egz.. BG PAN, sygn. Ma 3983. 2° adl. 86b).

61 Obecnie Orunia jest jedną z dzielnic Gdańska.

Św. Trójcy, profesor prawa i historii pełnił zarazem funkcję inspektora (konrektora), sprawującego pieczę nad bursą studencką, bywał też doradcą Rady Miasta, profesor filozofii opiekował się biblioteką (*Bibliotheca Senatus Gedanensis*), profesor matematyki miał prawo układania i publikowania kalendarzy astronomiczno-astrologicznych, profesor medycyny był równocześnie lekarzem miejskim, a profesor retoryki był zobowiązany do przygotowywania wszelkich gimnazjalnych i miejskich wystąpień oratorskich, czuwał nad przebiegiem uroczystości, bywał niekiedy także diakonem czy pastorem w kościele Św. Katarzyny. Najwyższe, i to znacznie wyższe niż profesorowie, uposażenie miał rektor, zarazem pastor (wynosiło ono 1800 florenów rocznie), najniższe (ponad czterokrotnie niższe od rektorskiego) mieli profesorowie medycyny i matematyki, z tym że czerpali oni dodatkowe dochody — jeden z tytułu funkcji lekarskich, drugi publikując kalendarze. Ogólnie uposażenie profesorów było relatywnie wysokie, by nie powiedzieć: bardzo wysokie. Profesor w Gdańsku otrzymywał od 1000 do 1400 florenów, gdy profesor w Wittenberdze przeciętnie tylko jedną trzecią część tej kwoty. Dla porównania: roczna pensja burmistrza wynosiła 2000 florenów, rajcy Głównego Miasta — 1200, rajcy Starego Miasta — tylko 500. Oczywiście, głównym źródłem dochodów i burmistrzów, i rajców był ich prywatny majątek⁶².

Gdy mowa o pozycji rektorów i profesorów Gimnazjum Gdańskiego, warto sobie uświadomić i ten fakt, że grono to tworzyło stan w wysokim stopniu izolowany. Wprawdzie odznaczał się on dużą chłonnością, do Gdańska przybywali bowiem — w miarę potrzeby — na zaproszenie Rady Miasta absolwenci uczelni albo znani już w innych ośrodkach uczeni i duchowni, nie wykazywał jednak większej dynamiki, zdolności przenikania na przykład do kręgów elity władzy. Obie elity: elita twórcza, którą stanowili przede wszystkim rektorzy i profesorowie Gimnazjum Gdańskiego, i elita władzy, którą tworzyli burmistrzowie i rajcy, zachowywały wobec siebie dystans, wynikający zapewne z różnicy majątkowej i odmienności uprawnień, odrębności miejsca, jakie obie strony w życiu miasta zajmowały. Oczywiście, zawsze można powołać się na przykłady, świadczące o czymś wręcz przeciwnym. Oto jeden z nich: Hoppe po promocji doktorskiej (1681) został powołany (1682) na stanowisko profesora prawa i historii w Gimnazjum Gdańskim. Prawdopodobnie za

62 T. Hirsch: op. cit., s. 41, przyp. 12. Por. też K. Cieślak: *Kościół — cmentarzem. Sztuka nagrobna w Gdańsku (XV-XVIII w.)*. „Długie trwanie” epitafium, Gdańsk 1992, s. 86.

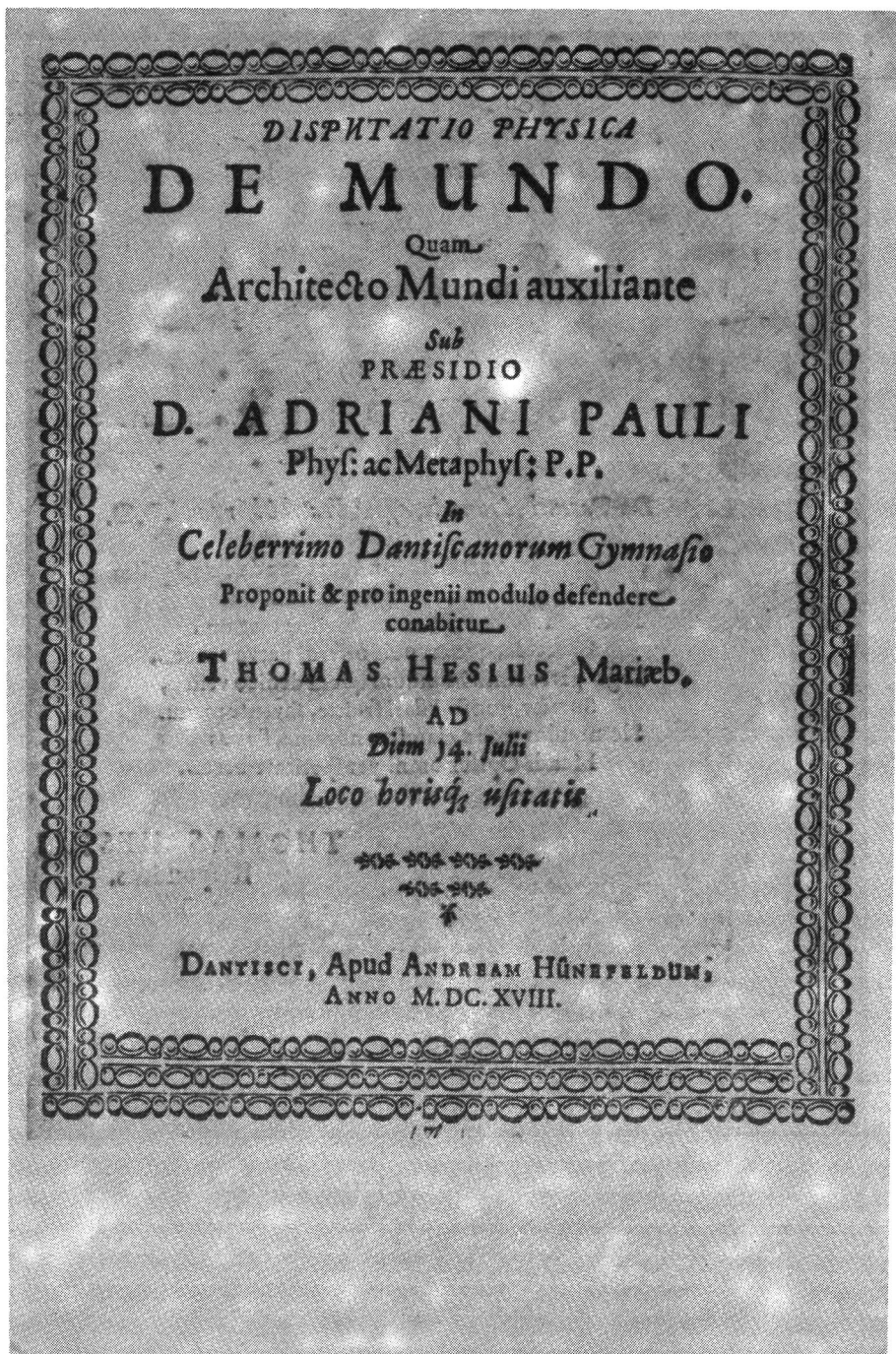
sprawą związków małżeńskich, które zawierał z córkami rajców i burmistrzów, a w każdym razie nie bez ich udziału, oczywiście także z uwzględnieniem osobistych kwalifikacji (był w końcu prawnikiem!), zdołał wejść do grona sprawującego w Gdańsku najwyższe funkcje, został najpierw syndykiem, w 1697 r. rajcą, a w 1708 burmistrzem. Okazał się nie tylko znakomitym i cenionym profesorem i uczonym, którego dokonania naukowe zyskały mu rozgłos w Europie, lecz także sprawnym administratorem, któremu powierzano ważne misje, między innymi polityczne w okresie wojny północnej. Od jego czasów, o czym warto pamiętać, profesor prawa należał do *Ławy*, odgrywając w niej znaczną rolę. Na tej zasadzie w skład *Ławy* wchodził na przykład także Schultz Szulecki.

Z innych, którzy wyszli poza mury Gimnazjum, wymienić należy Krzysztofa Ricciusa. Został on — przypomnijmy — syndykiem.

Można też wspomnieć o nobilitacjach profesorów, na przykład Joachima Pastoriusa (po nobilitacji: ab Hirtenberg) i Jana Schultza (po nobilitacji: a Schultzen Szulecki, a Schultz Szulecki lub de Schultz Szulecki). Godzi się przy tym zauważyć, że indygenat szlachecki został Pastoriusowi nadany uchwałą sejmową w 1662 r. Uchwała z 1664 poszła jeszcze dalej: przyznała mu dożywotnie wynagrodzenie w wysokości 600 złotych rocznie, pokrywanych z dochodów żup solnych w Wieliczce.

Przykłady te — w końcu nieliczne — nie zmieniają obrazu całości: niewątpliwej izolacji elity twórczej, izolacji spotęgowanej przez funkcjonowanie czegoś, co z pewną przesadą nazwać można dynastią, dziedziczeniem stanowisk. Elita twórcza, czerpiąc stale z tych samych źródeł, przywiązując niemałą wagę do tradycji rodzinnej, w pewnym sensie zamykała się sama, skazywała siebie na izolację. Reszty dokonały różnice majątkowe. Rektor czy profesor nie mógł konkurować z patrycjuszem, z zamożnym kupcem, armatorem.

Jedno wszakże na koniec zauważyć trzeba: kultura intelektualna Gdańska XVII w. była dziełem, po pierwsze, potomków gdańszczan — co najmniej już w drugim pokoleniu związanych z miastem nad Motławą; po drugie, przybyszy, którzy zatrzymywali się w Gdańsku tylko na krótki czas lub pozostali tu do końca życia, ustanawiając niekiedy jeszcze jeden — nader jednak rzadko — liczący się ród gdańskiej elity twórczej. Zarówno o gdańszczanach jak i przybyszach powiedzieć trzeba, że byli oni ludźmi gruntownie wykształconymi, wykazującymi szerokie zainteresowania naukowe, przejawiającymi dużą aktywność w wielu dziedzinach: organizacyjnej, badawczej, kaznodziejskiej czy oratorskiej.

Rozprawa ucznia prof. Adriana Pauli publicznie broniąca
w Gimnazjum Gdańskim w 1618 r.

